

YENİ TÜRK MÜZİK İNKILÂBINA BİR “HAZIRLIK EVRESİ” OLARAK 1826-1920 DÖNEMİ

Emin Erdem KAYA*

ÖZET

Bu çalışmada günümüz müzik kültürünü derinden etkileyen “Yeni Türk Müzik İnkılabı” öncesindeki, Uçan ’ın (1996) “Hazırlık Evresi” olarak nitelendirdiği, 1826-1920 yılları arasındaki dönem incelenmiştir. Araştırmada ayrıca Tanzimat dönemi ile başlayan değişimlere ve olaylara odaklanılarak, Cumhuriyet sonrası müzik kültürümüze nasıl bir zemin hazırlandığı betimlenmektedir. Araştırmanın sonucunda, yaşanan süreçte değişen müzik kültürümüz ve bu değişimin kurumlara ve topluma yansımaları kısaca özetlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk Müziği, Kültür, Modernleşme, Batılılaşma

1826-1920 PERIOD AS “PREPARATION PHASE” OF THE NEW TURKISH MUSIC REVOLUTION

ABSTRACT

This study deals with the period between 1826-1920, described by Uçan (1996) as the “Preparation Phase” before the “New Turkish Music Revolution” that has had a significant influence on today’s music culture. Moreover, focusing on the changes and events taking place after the Tanzimat era, it aims to portray how the groundwork of our music culture was shaped in the post-Republican period. Finally, it aims to sum up our music culture and the repercussions of such changes on the institutions and society.

Key Words: Turkish Music, Culture, Modernization, Westernization

Giriş

Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk kültürünün çok renkli ve zengin materyallerinden ilham alan Atatürk ve dönemin ileri gelenleri, Türk müzik kültürüne yepyeni gelişim ufukları açacak, yeni küresel boyutlar kazandıracak ve Dünya müzik kültürleri arasında çok daha saygın, yaygın, etkin ve seçkin bir konuma gelmesini sağlayacak bir niteliğe kavuşturmak için, müziğimizde çağdaşlaşmayı hedef alan politikalar izlemişlerdir.¹

Ancak bu süreç başlamadan çok önce, özellikle Osmanlı İmparatorluğu’nun duraklama döneminde yoğunlaşan “Batılılaşma” veya “Modernleşme” ye dönük reform politikası Cumhuriyet

* Yrd. Doç. Dr., Nevşehir Ü. Güzel Sanatlar Fak. Müzik ve Sahne Sanatları Böl. El-mek: erdemky@gmail.com

¹ Emin Erdem Kaya, “Cumhuriyet Sonrası Müzik Politikamız ve Batıya Yönelim”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Sayı 17, Diyarbakır 2011, s.116,

sonrasına da çeşitli şekillerde etki etmiştir. Shaw, Osmanlı'daki reform süreçlerinin, “geleneksel” ve “modern” olarak iki grupta değerlendirilebileceğini ifade ettikten sonra, sözü geçen dönemleri şöyle tasnif eder: “Kanuni sonrasında, II. Mahmut’a kadar olan dönemde, II. Osman, IV. Murat, III. Selim gibi padişahların giriştiği reform çabaları, “geleneksel” olarak nitelendirilirken, II. Mahmud ve ardından gelişen Tanzimat, Meşrutiyet gibi süreçleri de kapsayarak cumhuriyete ulaşan dönemleri, “modern” olarak nitelendirmektedir.”²

Geleneksel olarak nitelendirilen reform sürecinden önce “pek çok toplumda olduğu gibi Türklerde de müzik; birey, toplum ve devlet hayatında önemli bir yer edinmiştir. Uygurlardan itibaren tarihsel süreç içerisinde halk ve sanat müziği olarak iki kola ayrılan müzik; Osmanlılarda sivil ve askeri olmak üzere Enderun Okulları ve Mehterhanelerde öğretilmiştir. İlki I. Murat zamanında (1360-1389) kurulan Enderun Okullarında başlangıçta dinsel eğitim verilmekte iken; II. Murat zamanında (1421-1444) hendese, coğrafya, felsefe, mantık, şiir ve müzik de eklenmiş, içeriğini daha çok Geleneksel Sanat Müziği'nin oluşturduğu müzik dersleri, "meşkhane" denilen özel yerlerde gerçekleştirilmiştir”³. Enderun meşkhanelerindeki müzik eğitimi, usta-çırak ilişkisine bağlı, uygulama ağırlıklı bir sisteme dayanmaktaydı.

Osmanlı musikisi, daha çok padişahların ve saray ahalisinin hükmünde gelişimini sürdürmüş, meşk sistemi esas alınarak nesilden nesile eserler aktarılacak suretiyle varlıkları sürdürebilmiştir. Elbette ki nesiller arasındaki bakış açısı, beğeni düzeylerinin gelişmesi ve yeni arayışlar doğal bir değişimi de mümkün kılmıştır. Özellikle 19. yüzyılda başlayan batılılaşma, Osmanlı müzik kültürünü çeşitli yönleriyle etkileyecek ve değiştirecek birçok olaya sebep olmuştur. 19. yüzyılda batılılaşmanın tesiriyle, eski sazların arasına piyanonun da girdiği, piyano çalmanın Osmanlı haremının modası haline geldiği, sultanların, şehzadelerin ve kadın efendilerin piyano çalmaya başladıkları bilinmektedir.⁴ Saray kadınlarına müzik eğitimleri Dolmabahçe ve Çırağan saraylarının alt katlarında erkek muallimler tarafından verilmiştir.

Modern reform süreci olarak adlandırabileceğimiz II. Mahmut’la başlayan süreçte de özellikle Avrupa’ya özenilerek yürütülen bir “Modernleşme” çabası dikkati çekmektedir. Tekeli’ye göre “modernleşme aydınlanmanın bir ürünü olarak Avrupa’da gelişme göstermiştir. Bir proje olarak değerlendirildiğinde, ekonomik anlamda kapitalist bir modele dayanan; bilim, ahlak ve sanat alanında evrensellik ilkesini gözetken; geleneksel bağlarından kopmuş ve akışkanlaşmış “birey”i etkinleştiren; ulus-devlet şeklinde örgütlenmiş ve demokratik katılım modeline dayanan bir kurumsallığın egemen olduğu bir yapıdan söz edilmektedir.”⁵

Tam anlamıyla III. Selim döneminde “geleneksel” boyutta başlayan modernleşme sürecinde, Osmanlı İmparatorluğu’nun kendini Avrupa’ya karşı güncellemesi esasına dayanan, müzik yaşamında da bir değişim söz konusu olmuştur. Bu döneme gelinceye dek Osmanlı müzik kültürü elbette ki birçok beste ve bestecinin varlığı ile zenginleşmiş, olgunlaşmış ve gelişmiştir. Ancak III. Selim gibi yüksek müzik anlayışına sahip bir padişah için bu reformlar gerekli idi. Bu süreçte yeni makamlar, usuller ve terkipler bulunması ve yeni bir nota sistemi geliştirilmesi başlıca hedefler olmuş, bu hedeflerin birçoğu gerçekleşme imkânı bulmuştur.

² Okan Murat Öztürk, “Osmanlı Musikisinde Modernleşme ve Başkalaşım-Westernize Edilmiş Bir Musiki Geleneginin Dünü ve Bugünü”, *Uluslar Arası Osmanlı Dönemi Türk Musikisi Sempozyumu Bildirisi*, Bursa 2006.

³ Gülnihal Gül – İsmail Bozkaya, “Osman Zeki Üngör ’ün ‘Çocuklara Teganni Dersleri’ Üzerine Bir Çalışma”, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 23-S.1, Bursa 2010, s.135,

⁴ Ahmed Akgündüz ve Said Öztürk, “Bilinmeyen Osmanlı”, *Osmanlı Araştırmaları Vakfı*, İstanbul 1999, s.336

⁵ Okan Murat Öztürk, *age.*, s. 1.

1. Batı Kültürü ve Osmanlı Müziği Etkileşimi

Batı ile Osmanlı müziği etkileşiminin tahmin edilenden daha eski bir tarihe dayandığı bugün bilinen bir gerçektir. Örneğin "Müzikolog Mahmut Ragıp Gazimihal'in (1900-1961) en değerli kitaplarından biri olan *Türk Askeri Müzikleri Tarihi*nde, Osmanlı-Fransız Antlaşması'ndan sonra Fransa Kralı I. François'nın 1543 yılında bir çalgı topluluğunu Kanuni Sultan Süleyman'a teşekkür amaçlı konserler vermek üzere gönderdiği belirtilir"⁶. Elbette ki, modernleşme çabası ile başlayan etkileşim sürecinde tek taraflı bir etkiden de söz edilemez. Bir Türk-İslam beyliği olarak kurulan, dönemin en büyük devleti, 3 kıtaya hükmeden ve topraklarında onlarca kültürü barındıran Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa sanat ortamının da göz hapsindeydi. Bu kültürün öğeleri ve mistik doğu sanatı Avrupalı sanatçıları fazlasıyla cezbediyordu. "Batı musikisine büyük ilgi duyan III. Selim döneminde de sarayda ilk kez opera sahnelendiğini biliyoruz. Yine aynı padişah döneminde kurulmuş olan Nizam-ı Cedîd birliklerinin günlük eğitimlerini daha iyi yapabilmeleri için Fransız subayların girişimiyle bir boru ve trampet takımı kurulmuştu. Bu girişim, aynı zamanda mehter musikisinden ilk yüz çevirmenin başlangıcı da kabul edilebilir."⁷

Batı ile etkileşimin ilk örneklerinin, Osmanlı Mehter Takımı vesilesiyle gerçekleştiğini söyleyebiliriz. "Mehter, batı'da iki kanal üzerinden tanınmıştır. Bu tanışıklık ya savaş alanlarında ya da Osmanlı ülkesine gelen seyyahların kaleme aldıkları eserler vasıtasıyla olmuştur. Osmanlı devletine gönderilen yabancı elçilerle, Osmanlı ülkesinden gelen elçiler de mehterin tanınmasında önemli roller oynamışlardır.... Mehter müziği Avrupa'da özellikle Avusturya üzerinden yayılmıştır. Bunun da en temel iki nedeni Osmanlı-Avusturya savaşları ve Osmanlıların Avusturya ile oldukça sık kurdukları diplomatik temaslardır.... Mesela 1665'te elçilik görevi ile bu ülkeye gönderilen Kara Mehmet Paşa, beraberinde getirdiği mehter takımına şehir içinde gösteriler düzenletmişti.... Avusturya'daki mehter dinletileri bununla da sınırlı kalmamıştı. Karlofça Anlaşması'ndan hemen sonra diplomatik ilişkileri başlatmak amacıyla Viyana'ya gönderilen İbrahim Paşa da benzer bir gösteri düzenletmişti. 1718'deki Pasarofça Anlaşması'nın hemen ardından giden elçimiz Silahdar İbrahim Paşa tarafından da benzer dinletiler devam ettirildi. 18. yüzyıl başlarında Lehistan kralı 2. Augustus, mehter müziğinden çok etkilendi ve dönemin padişahından kendisi için bir mehter takımını Polonya'ya göndermesini rica etti. Leh kralının bu ricası kırılmayarak 12-15 müzisyenli bir ekip Polonya'ya gönderildi. Ancak istek bununla da sınırlı kalmadı. Benzer bir talep Rus çariçesi Anna'dan geldi. Çariçe Anna, İstanbul'da Lale devrinin yaşandığı bir sırada, 1725 yılında İstanbul'a bir adamını göndererek mehter takımı edindi. 1741'de Avusturya Habsburgları'nın başkenti Viyana'da da daimi bir mehter takımı bulunuyordu. Bu devleti, hemen kuzeyde bulunan Prusya takip etti. Artık Avrupa'da mehter takımının bulunmadığı bir saray neredeyse yok gibiydi."⁸ Ancak 1826 yılında II. Mahmud'un batılılaşma hareketlerinin de etkisiyle Yeniçeri Ocağı kapatılmış, buraya bağlı olan mehterhane lağvedilmiş ve daha sonraki süreçte yerine bir "boru takımı" olarak Mızıkacı-i Hümayun kurulmuştur.

Dönemin batılı gezgin ve müzik adamlarının Türk müziği ile ilgili farklı görüşlerine rağmen, başta Avusturyalı besteciler olmak üzere pek çok Batılı müzisyen, eserlerinde bu müzikten ya da Türk sazlarından ilham almıştır. "Yaratılarında Türk müziğiyle ya da Türklükle ilgili öğelere yer veren Avrupalı besteciler arasında Mozart, Beethoven, Weber, Brahms, Luis (Ludwig) Spohr, Michael Haydn, Rameau, Gluck, Lully, Leo Fail ve Musorgsky ilk akla gelenlerdir. Türk müziğiyle ya da Türklükle ilgili öğelerin yer aldığı başlıca müzik türleri senfoni, konçerto, sonat, süit, marş,

⁶ Ahmet Say, "Müzik Tarihi", **Müzik Ansiklopedisi Yayınları**, Ankara 2000, s.509

⁷ Necati Gedikli, "Bilimselliğin Merceğinde Geleneksel Müziklerimiz ve Sorunları" Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1999, s. 123

⁸ Önder Kaya, "Mehter Müziği ve Avrupa'daki Tesirleri", İstanbul 2011, <http://www.mostar.com.tr/Detay.aspx?YaziID=734&Sayi=35>

piyano ve bando parçaları, uvertür, opera, operet ve baledir.”⁹ Örneğin Wolfgang Amadeus Mozart’ın KV 331 La Majör Piyano Sonatı’nın rondo formunda yazdığı *Alla Turca* isimli bölüm dünyaca tanınan bir eserdir. Mozart’ın keman için Türk konçertosu (K.219) yine akla gelen ilk eserlerindedir. Ayrıca eserlerinde Türk müziği etkileri görülen Mozart sahne eserlerinde de Türk’lerle ilgili çeşitli konu ve karakterlere yer vermiştir. Mozart’ın iki önemli operası olan *Saraydan Kız Kaçırma* ile *Zaide*’nin yanı sıra, *Saray Kiskançlıkları* adlı bale gösterisinde bu durum açıkça kendini gösterir. Bunlara ek olarak Beethoven’ın "Türk işi müzikli Almanca sinfoni" olarak betimlediği *Dokuzuncu Senfoni*, Atina Harabeleri’ndeki (Op. 113) Dervişler Korosu ve Türk Marşı, Brahms’ın *Dördüncü Senfoni*’si ve Yeniçeri İşi Açıklık olarak betimlediği "Akademik Tören Uvertürü" (Op.80), Weber’in Oberon operası, Louis (Ludvig) Spohr’un "Üfleme ve Yeniçeri Takımı İçin Gece Müziği”, Haydn’ın *Askeri Senfoni*’si ve Türkişi Süiti, Rameau’nun "Gönlüyüce Türk" bölümünü içeren "Gönülçelen Doğulular" Opera-Baleti, Gluck’un "Umulmadık Karşılama" ve Ifijen Tauride operaları, Lully’nin Kibarlık Budalası müziği, Leo Fall’ın *İstanbul Gülü* Opereti ve Musorgsky’nin *Türk marşı*, Wagner’in *Tannhauser Operası*’nın marş bölümünde de benzer etkilere ve ögelere rastlamak mümkündür.

Bu süreçte gözlemlenen en farklı iletişim ise Strauss ailesi ile gerçekleşmiştir. 19. yüzyılda yaşamış müzisyen Strausslar’ın Osmanlı sultanlarına ve devlet adamlarına ithaf ettikleri birçok eser vardır. Baba Johan Strauss’un Fethi Ahmet Paşa’ya ithaf ettiği (*Op.96*) *Balo Havai Fişekleri Valsi*, Fransız Isaac Strauss’un Sultan Abdulmecid’e ithafen bestelediği *Constantinople Polkası*, Eduard Strauss’un Sultan Abdulaziz’e bestelediği (*Op.88*) *Arz-ı Tanzimat Valsi 3* ve “Vals Kralı” olarak bilinen oğul Johann Strauss’un Sultan II. Abdulhamid’e ithaf ettiği Op.444 numaralı *Doğu Masalları Valsi* bunların en bilinenleridir. Ayrıca baba Johann Strauss’un İngiltere Kraliçesi Victoria’nın taç giyme töreni vesilesiyle 1838’de Londra’da besteleyip çaldığı *Sultan Valsi* ve *Türk Valsi* de bulunmaktadır.¹⁰

2. Osmanlı Müzik Kültüründe Batıya Yönelim

Batılılaşma hareketlerinin en yoğun biçimde yaşandığı dönem Lale Devri (1715-1730)’dir. Sanatsal yaşamın önem kazandığı bu barışçıl dönemde, Osmanlı Devleti ile Avrupa ülkeleri arasında kültür ilişkilerinin temeli atıldığı söylenebilir.¹¹ Ancak reform sürecinin III. Selim ile geleneksel boyutta başladığını söylemek daha doğru olur. Sonraki dönemde ise II. Mahmut bu süreci modern bir anlayışla devam ettirmek için bazı radikal kararlar almak zorunda kalmıştır.

• II. Mahmud (1808-1839) Dönemi

Osmanlı hanedanınının 30. Hükümdarı Sultan II. Mahmud, tıpkı ataları gibi şair ve musikişinas biriydi. Tambur ve ney çalardı. “Bir marş, bir kalenderi, bir tavşanca ve 22 şarkı olmak üzere toplam 25 eseri bulunmaktadır.”¹² Musikide hocalığını da yapan amcazadesi Sultan III. Selim gibi kendisi yenilikçi bir padişahı. Bu devir Türk musikisi bakımından şaşaalı devrin devamıdır. II. Mahmud, getirdiği Batılılaşma akımını, diğer deyişle *yenilikçilik* akımını, musikiye de yaymak için çeşitli ıslahat hareketleri yapmıştır. Bunlardan ilki ve süreci başlatmasıyla da önem arz eden 1826’da Yeniçeri Ocağının kapatılmasıdır. Ocağın kapanması ile beraber buraya bağlı olan Mehterhane lağvedilerek yerine Muzıka-i Hümayun kurulmuş ve başına Ahmet Efendi geçirilmiştir. Daha sonra üstün hizmetlerinden dolayı general rütbesi alacak olan Giuseppe

⁹ Ali Uçan “ Geçmişten Günümüze Günümüzden Geleceğe Türk Müzik Kültürü”, *Müzik Ansiklopedisi*, Ankara 2000, s. 50.

¹⁰ Ömer Egeciklioğlu, “Sultan Victoria İçin Türk Valsi”, *NTV Tarih Dergisi*, Doğu Dergi Grubu, İstanbul 2010, s. 23, s. 62-64

¹¹ Ahmet Say, *age.*, s. 509

¹² Ahmet Şahin Ak, “Türk Musikisi Tarihi” Akçağ Yayınları, Ankara 2009, s.148

Donizetti (Donizetti Paşa) ile kurumsallaşma ile ilgili önemli gelişmeler yaşanmış, çeşitli konserler verilmiş ve Muzika-i Hümayun aynı zamanda bir müzik okulu hüviyeti de kazanmıştır.

Giuseppe Donizetti, "Osmanlı Saltanat Muzikaları Baş Ustakârı" olarak, batı müziği yöntemlerine göre bandoyu eğitmiş ve geliştirmiştir. Muzika-i Hümayun, aynı zamanda bir "müzik okulu" özelliği kazanmıştır. Flüt, piyano, armoni ve çalgılama (instrumentation) derslerini Donizetti vermiş, Avrupa'dan hem çalgı öğretmenleri, hem de çalgılar getirtmiştir.¹³ Hamparsum Limoncuyan (1768-1839) tarafından geliştirilen ve *Hamparsum Yazısı* adıyla bilinen geleneksel Türk müziği yazısı Muzika-i Hümayun'da kullanılmamış, 1830'lu yıllardan itibaren batı müziği yazısı benimsenmiştir.

Muzika-i Hümayun ile Türk müziğinde yeni arayışlara, yeni açılımlara yönelme çalışmalarına başlanmıştır. Muzika-i Hümayun'un fasıl heyeti içinde, ney ile flütü, bir araya getiren bir düzen vardı: Takımın batı musikisinin majörülle minörüne yakın makamlardaki peşrev ve saz semaileri, hafif şarkılar, köçekçeler ve oyun havalarının armonize edilmesinden oluşan özel bir repertuarı vardı. Geleneksel musikinin batı sazlarına göre armonize edilmesi hevesinin ne kadar acemice de olsa, bu ilk örnekleridir... Türkiye'de çoksesli müzik eğitimi ve öğretimi veren ve ilk konservatuar sayılabilecek Muzika-ı Hümayun'da yetişen kişilerle çeşitli ordu birimlerinde kurulan bandolar, belirli ölçüde de olsa halka çoksesli müzik zevkini aşılamıştır... Muzika-i Hümayun'un Türk müzik tarihindeki önemi ise, müzik ve müzik eğitimcisi açısından belli bir birikimi Cumhuriyet Türkiye'sine aktarabilecek sanatçılar yetiştirmiş olmasıdır.¹⁴

Batı çalgıları yoğun olarak ilk kez yine II. Mahmud döneminde fasıl heyetine girmeye başladılar. Fasıl topluluğunun, "*Fasıl-ı Atik*" ve "*Fasıl-ı Cedid*" diye ikiye ayrılmasından sonra, fasıl takımında Batı çalgıları yer almaya başladılar. Fasıl-ı Atik geleneksel fasılın devamıydı. Fasıl-ı Cedid ise ney ile flütü, ud ile mandolini bir araya getiren tuhaf (acayip) bir oturma düzenindeydi. Fasılda bu çalgılardan başka; keman, viyolonsel, lavta, gitar, trombon ve kastanyet gibi batı çalgıları, ud, ney, kanun, darbuka ve zil gibi geleneksel çalgılarımızla birlikte çalınmaya başlandı. Ayrıca fasıl topluluğunun elinde bir değnek (baget) bulduran yönetken tarafından yönetilmeye başlanması da aynı döneme rastlar.¹⁵

• I. Abdülmecit (1839-1861) Dönemi

Sultan Abdülmecit batı müziği eğitimi görmüş bir padişahı. Türk mûsikîsinden ziyade batı müziğine ilgi duyardı. Ancak "seleflerinden kendisine intikal eden Dede Efendi, Dellâlzâde, şarkı bestekârı Hacı Arif Bey ve diğer musikînasları, yadigâr anlayışıyla himaye etti. Döneminde sarayda Batı müziği öne geçmişti. İtalya'dan, Donizetti Paşa'nın ölümünden sonra Guatelli Paşa getirilerek Muzika-yı Hümayûn'un başına geçirildi. Bütün Türk mûsikî bestekârlarıyla icracılarına Muzika-yı Hümayûn'a devam mecburiyeti kondu. Dede Efendi, bu gidişat karşısında, "Bu oyunun tadı kaçtı", diyerek talebeleri Mutafzade'yi ve Dellâlzâde'yi yanına alıp Hac farızasını yerine getirmek ve Hicaz'a yerleşmek üzere İstanbul'dan ayrıldı. Hicaz'da bir kolera salgınında vefat etti."¹⁶

1843 yılından itibaren başta opera olmak üzere birçok sahne sanatı önemsenerek Osmanlı topraklarında sergilenme fırsatı bulmuştur. "Londra'da yayınlanan *The Times* gazetesinin 17 Şubat 1843 tarihli sayısında Valide Sultan Sarayı'nda İtalyan operası sanatçılarının, Gaetano Donizetti'nin *Belisario* operasını oynadıklarını, harem kadınlarının ellerindeki taşbasması özetten

¹³ Ahmet Say, *age.*, s. 510

¹⁴ Ogün Atilla Budak, *Türk Müziğinin Kökeni-Gelişimi*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2006, s. 55-56

¹⁵ Necati Gedikli, *age.*, s.126

¹⁶ Alaeddin Yavaşca, "Osmanlı ve Musiki", *1. Uluslararası Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu*, Ankara 2004, s.164

operayı izledikleri belirtilmektedir. Sarayın bu ilgisinin ve 1839'dan başlayarak tiyatro binalarının sayısının artması sonucu İstanbul ve İzmir, Avrupa'nın büyük sanat merkezleri durumuna gelmiş, İtalya, Fransa, Almanya, Viyana hatta Kafkasya'dan tiyatro, opera, bale toplulukları gelerek temsiller vermişlerdir. Öyle ki, üç ayrı tiyatrodaki aynı gece, sözgelimi üç *Aida* operası birden oynanmıştır. Basko adında bir İtalyan, ülkesinden topladığı bir sanatçı grubuyla, Beyoğlu'nda bir tiyatro binası kurmuş ve 1841-1842 yılları arasında operalar oynamışlardır. Oynadıkları opera oyunlarından biri dilimize de çevrilmiştir. Ayrıca, Beyoğlu'nda, ilk Tıbbiye Okulu karşısındaki yeni yapılan tiyatrodaki oynanan oyunlardan birinin İtalyan dilinde olan kitabı Türkçeye çevrilmiştir. *Ceride-i Havadis*'in 1842 yılındaki nüshalarından birinde, İtalyanca oynanacak bir oyunun Türkçesinin satıldığı belirtilmektedir. Dilimize çevrilerek kitap halinde bastırılan bu ilk opera eseri, Gaetano Donizetti'nin *Belisario* operasıdır.¹⁷

Basko'nun bu işi bırakmasından sonra, temsillerin oynandığı binayı Mihail Naum satın almış ve İtalya'dan opera sanatçıları getirerek İstanbul'da opera temsillerinin devamını sağlamıştır. Naum'un yönetimindeki opera temsilleri 1844 yılının son günlerinde başlamış, 1870 yılına kadar her tiyatro mevsiminde sürmüştür. Naum'un oynattığı ilk eser, 23 Aralık 1844'te oynanan *Lucrezia Borgia* operasıdır. Naum Tiyatrosu'nda oynanan ikinci eser, 1845 Ocak ayı içinde oynanan Rossini'nin *Sevil Berberi* operasıdır. Yine *Ceride-i Havadis*'in 19'a İkincikânun 1845 tarihli nüshasında, *Sevil Berberi*'nin Türkçe açıklaması bulunmaktadır. Bu tiyatro üçüncü olarak Gaetano Donizetti'nin *Parisina* operasını oynamıştır. Opera özetlerinin kitapçıklar halinde bastırılıp tiyatro gişesinde satılmasına da 1845 yılında başlanmıştır.¹⁸

Bu arada Türkiye'de de opera ve tiyatro eserleri yazılıp oynanıyordu. Örneğin, 1849'da Naum'un, librettosunu Tondi'ye, müziğini Lombardi'ye yazdırdığı Charlemagne savaşlarının anlatıldığı *Giselda* adlı opera, 1850'de Naum Tiyatrosu'nda oynanmıştır. Librettosunu İtalyanca metinde Doktor V. G.'nin, Türkçe taşbasması özetinde ise Gabriel Naum'un yazdığı, müziği İtalyan Giacomo Panizza'ya ait *Silisin* operası da 1855'te oynanmıştır.¹⁹

Türk gençleri, 1846 yılında daha çok ders nitelikli olarak müzikli sahne eserleri oynamaya başlamışlardır. 1848 yılında Bellini'nin *Sonnambula* operasından bir perdeyi İtalyanca olarak oynamışlardır.²⁰ Ayrıca bu dönemde yerli yazarlar ve besteciler de yabancı dilde opera ve oyunlar yazıp oynatmışlardır.

Çeşitli çalgı topluluklarının verdiği halk konserleri, opera ve operet temsilleri, özellikle İstanbul, İzmir ve Selanik gibi batı müziğine yakınlık gösteren kentlerde yeni bir batı müziği beğenisinin sınırlı da olsa yerleşmeye başladığını gösterir.²¹ Ayrıca Abdülmecid döneminde yeni konser salonları açılmış, Franz Listz gibi dönemim ünlü bestecileri Osmanlı saraylarında konserler vermişlerdir. Sarayda Müzik Meşkhanesi denilen Donizetti Paşa'nın idaresinde şan, piyano vs. dersler verilen bir nevi konservatuar kurulmuştur. Sarayda ilk kadınlar orkestrasının kurulması da yine bu döneme rastlamaktadır.

Ayrıca bu dönemde "Batı müziği teknikleriyle yazan ilk Türk besteciler Avrupa'da öğrenim görmeye başlamışlardır. Ünlü operet bestecisi Dikran Çuhacıyan 1860-1864 arasında Milano'da piyano ve armoni çalışmış, "hafif opera"nın örneklerini incelemiştir... Venedik'te doğan ve

¹⁷ Ogün Atilla Budak, *age.* s.56-57

¹⁸ Ogün Atilla Budak, *age.*,s.57

¹⁹ Ogün Atilla Budak, *age.*,s.58

²⁰ Ogün Atilla Budak, *age.*,s.56

²¹ Ahmet Say, *age.*, s..510

öğrenimini yine orada yapan Macar Tefvik Bey (1850-1941), İstanbul'a yerleştikten sonra piyanist olarak ün yapmış ve 1876'da sarayın piyano öğretmenliğine getirilmiştir."²²

• I. Abduaziz (1861-1876) Dönemi

Sultan Abdülmecid'in 1861 yılında ölümü üzerine padişah oldu. Musikiyi Sarayda öğrendi. Ney ve lavta çalardı. Batı musikisini tercih eden ağabeyi Sultan Abdülmecid'in aksine, Türk musikisinden yana tavır sergiledi. Saraydaki batı müziği egemenliğine son vermek istemişti.²³ "Abdulaziz'in padişahlığı sırasında Batı müziği çalışmalarından yalnız bandoya önem verilmiş, öteki dallar bırakılarak Türk gençlerinin opera çalışmalarından vazgeçilmiştir."²⁴ "Abdulaziz döneminde ünlü Çuhaciyan operetleri de, Türk musikisine özgü melodi kuruluşunu Batı tekniğiyle birleştirerek bir sentez kurmaktaydı."²⁵ Bu durum ileriki süreçte birçok besteciyi cesaretlendirerek, çeşitli operet ve opera eserleri yazmaya sevk ve teşvik edecekti.

Sultan Abdulaziz döneminde genel sanat eğitiminin kurumsallaşması adına da çeşitli girişimlerde bulunulmuştur. "Genel sanat eğitimi birikimi, sanatla ilgili çeşitli kurum ve ortamları kapsamakla birlikte, daha çok 1869'da yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Genel Eğitim Tüzüğü) ile onu izleyen düzenlemeler çerçevesinde daha çok müzik, resim ve bir ölçüde edebiyat alanlarında oluşmuştur."²⁶

• V. Murat (1876) Dönemi

Osmanlı hanedanının 33. padişahı Sultan Murat, "şiirle ve musiki ile küçük yaşından beri meşgul olmuş, hatta Mızıka-i Hümayun'un İtalyan hocalarından piyano dersleri almış, bestelediği şarkıları piyanoda çalmıştır."²⁷ Ancak sadece 93 gün süren padişahlığı süresinde müzik adına kayda değer gelişmeler yaşanmamıştır.

• II. Abdulhamid (1876-1909) Dönemi

Osmanlı imparatorluğunun gerileme devrinde tahtta en uzun süre kalan padişah olan Sultan Abdulhamid, batı müziği eğitimi almış bir zattır. "Kendisine tutulan Avrupalı hocalardan alafranga müzik öğrendi. Güzel piyano çalar, küçük parçalar bestelerdi"²⁸ Döneminde, sarayda Sultan Abdulaziz devrinde ikinci plana atılan batı müziği önemsenerek, sarayda bir tiyatro salonu inşa edilip birçok küçük opera ve operet sahnelenmiştir. Seri konserler ve gösteriler verilen Yıldız Sarayı Tiyatrosu bu dönemde 350 kişinin maaş aldığı dev bir konservatuar niteliği kazanmıştır.

Ancak hiçbir zaman, döneminde yaşayan Türk Müziği icracı ve bestecilerini ikinci plana atmayan Abdulhamid Han, özellikle dönemin ünlü musikicilerinden "Hacı Arif Bey'in tüm kapislerine katlanarak onu sarayına almış ve İran Şahı Muzafferiddün 'ün yanına göndermeyecek kadar da kıskanmıştır."²⁹ Sarayda Türk ve batı müziği sazlarından oluşan Kızlar (Harem) Bandosu tekrar hayata geçirilerek bu dönemde haremın hizmetine sunulmuştur.

Abdulhamid Han, bugünkü adıyla Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi olan Sanayi-i Nefise Mektebini (1882) açarak sanat ile ilgili ilk akademik kurumu milletimize kazandırmıştır. "1908'de ilan edilen Meşrutiyetle birlikte Muzika-i Humayun'da görevli olan yabancı müzikçiler ülkelerine gönderilmiş, onların yerine yetişkin Türk müzikçiler atanmıştır... Bu dönemde hem

²² Ahmet Say , *age.*, s.511

²³ Ahmet Şahin Ak, , *age.*,s.181

²⁴ Ogün Atilla Budak, *age.*, s.58

²⁵ Meral Özbek "Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski", İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.142

²⁶ Ali Uçan "İnsan ve Müzik, İnsan ve Sanat Eğitimi", *Müzik Ansiklopedisi Yayınları*, Ankara 1996, s.190

²⁷ Reşat Ekrem Koçu, *Osmanlı Padişahları*, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1981,s.417

²⁸ Vasfi Mahir Kocatürk, *Osmanlı Padişahları*, Buluş Yayınevi, Ankara 1962, s.349

²⁹ Mustafa Armağan, *Abdulhamid'in Kurtlarla Dansı*, Ufuk Kitapları, İstanbul 2006, s.94

bandonun, hem de senfonik orkestranın yönetmeni Saffet Bey'dir. Beethoven'in senfonilerinin seslendirilmesi çalışmaları da yine bu döneme rastlar.³⁰

• V. Mehmet Reşad (1909-1918) Dönemi

2. Meşrutiyet'in ilanından bir yıl sonra, 65 yaşında tahta geçen Sultan V. Mehmed Reşad'ın, müzik ve tiyatroya karşı özel bir ilgisi bulunmamaktaydı. Kendisi Mevlevi olduğundan, iyi bir Klasik Türk Müziği dinleyicisi olduğu bilinmektedir.

20. Yüzyılın Cumhuriyet öncesi döneminde, insanın ruhsal ve düşünsel biçimlenmesinde müziğin önemli bir yeri olduğu biliniyor, ancak tutarsız eğitim programları yüzünden, bu yönde sağlıklı bir eğitim yapılamıyordu. Tek olumlu örnek, 1912 yılında İzmir'de açılan "İttihat ve Terakki Mektebi"ydi. Bu okulun amaçları arasında, "ulusal ruhu gençlere aşılacak bir ulusal müzik ilkesinin belirlenmesi" vardı. Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Muzika-i Hümayun orkestrasının oldukça gelişkin bir düzeye geldiği bilinmektedir: Zeki Bey (Ungör, 1880-1959) yönetimindeki orkestra, 1917 Aralık ve 1918 Ocak aylarında, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'da konserler vermiştir.

Savaş yılları olmasına rağmen, bu yıllarda Darülelhan'ın kurulması bahsedilmesi gereken önemli olaylardan biridir. "1917 Yılında İstanbul'da kurulan, 1921'de kapanan ve sonra yeniden açılacak olan Darülelhan, sadece Türk sanat müziği alanında eğitim veriyordu. Yine de İstanbul Belediye Konservatuari'nin hazırlığı sayılmalı, ülkemizin halka açık ilk müzik okulu olduğu gözden kaçırılmamalıdır."³¹

• V. Mehmet Vahdettin (1918-1922) Dönemi

36. ve son Osmanlı padişahı Sultan Mehmed Vahdettin, hem Türk hem de batı musikisi ile ilgilenmiştir. Necib Paşa'dan batı müziği, Hacı Faik Bey'den Türk müziği dersleri almıştır. Piyano ve kanun çalıp şarkı söylediği bilinmektedir. Şehzadeliği zamanında çok geniş bir nota koleksiyonu toplamıştır. Bestelediği eserlerin çoğu şarkı formunda olup, birkaç beste semai ve marş formundadır. Eserlerinin tamamı 1997'de, Murat Bardakçı tarafından yayınlanmıştır.

Milli mücadele yılları olarak bildiğimiz bu son dönemde özellikle bahsedilmesi gereken, Muzika-i Hümayun Orkestrası'nın, 1919 yılı içerisinde Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde gerçekleştirdiği konserlerdir. Avrupa'nın en önemli şehirlerinin, en büyük konser salonlarında, Zeki Üngör 'ün şefliğini yaptığı 60 kişilik orkestra Beethoven'ın eserlerini icra etmiş, gördüğü büyük ilgi kraliyet ailelerinin orkestra üyelerine verdikleri en büyük nişanelerle taçlandırılmıştır.

3. Sonuç

İnsanlık tarihi kadar eski olan kültür, toplumların müzik kültürlerini de beraberinde değiştirmiş ve geliştirmiştir. Alınan her karar, gerçekleşen her olay dolaylı veya direkt olarak kültüre yansımış, müzik kültürü de bunlardan elbette ki etkilenmiştir. Türk toplumunun kültürü de binlerce yıllık serüveninde sosyal olaylardan, yaşam şekillerinden, yaşanan coğrafyadan ve inanç sisteminden etkilenerek birikmiş, gelişmiş ve değişmiştir. Bu süreç elbette ki devamlı ve kaçınılmazdır. 600 yıllık tarihiyle Osmanlı imparatorluğu, üç kıtada süren hükmü ile bu süreci çok farklı şekillerde yaşamış bir devlettir. Kendine has kültürel değerlerini fethettiği topraklara taşıyarak oradan da birçok öğeyi tanıyan çok renkli bir kültür mozaığı haline gelen Osmanlı imparatorluğunun müzik kültürü de zaman içinde renklenmiştir.

³⁰ Ahmet Say, *age.*,s.511

³¹ Ahmet Say, *age.*,s.513

Avrupa müziği ile ilk tanışma olarak bilinen, 1524 yılında İstanbul’da “İtalyan azınlığın hazırladığı şenlikte temsil düzenlenmesi ve bu gösteriye Türk dansçıların da katılmasıdır. Ülkemizde oynanan ilk opera temsili ise (bu belge Topkapı Sarayı arşivindedir), 1797’de Topkapı Sarayı’nda Ağa yerinde, Frenklerin oynadıkları çalgılı, çengili oyundur.”³²

19. yüzyıldan itibaren yaşanan batılılaşma süreci çoğu tarihçi tarafından yüzeysel bir değişim, bir özenti olarak nitelendirilse de, Cumhuriyet döneminde gerçekleşecek müzik politikalarına ilham kaynağı olan fikirler, uygulamalar ilk bu dönemde hayat bulmuştur. Cumhuriyet döneminde adı Riyaset-i Cumhur Senfoni Orkestrası olacak Muzika-i Humayun’un, Sanayi-i Nefise Mektebinin bu dönemde kurulması, 1869’da yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi (Genel Eğitim Tüzüğü) ile onu izleyen düzenlemeler çerçevesinde daha çok müzik, resim ve bir ölçüde edebiyat derslerinin önemsenmesi, akla gelen en önemli girişimlerdendir.

Bu bağlamda (Erkek) Rüştîye Mektepleri’nde önce resim-yazı (resim-i hattı) ve 1910’lu yıllarda müzik (gına; şarkı ve türkü söyleme) derslerine, Kız (İnas) Rüştîye Mektepleri’nde müzik, resim (yardımcı nakış resmi) ve seçme edebi parçalar (müntehibat-ı edebiyeye) derslerine, İddiadi Mektepleri’nde Resim dersine, ayrıca Darülmuaallim (Erkek Öğretmen Okulu) ve Darümuallimat (Kız Öğretmen Okulu) sıbyan ve rüştîye bölümlerinde resim ve müzik derslerine, İdadi ve Sultani bölümlerinin fen sınıflarında resim dersine yer verilmesi, bunların yanı sıra Mekteb-i İptidai (ilkokul) programlarında da müzik ve resim-iş derslerinin yer alması Osmanlı’dan Cumhuriyet dönemine devrolan sanat eğitimi birikimleridir.³³

Ayrıca, “Rüştîye-İdadi, Sultani, Darül-muallimin ve Darülfünun ile diğer bazı okullarda yapılan ders dışı sanatsal etkinlikler ve belli sanatsal kol çalışmaları yine bu dönemde gerçekleşmeye başlamıştır... 1882’de İstanbul’da "Mekteb-i Sanayi-i Nefise-i Şahane" adıyla bir yüksekokul olarak kurulan Sanayi-i Nefise Mektebi 1883’te öğretime başlamıştır. Okul "Resim", "Heykel", "Mimarlık" ve "Hakkaklık" (Oymacılık) olmak üzere dört bölümden oluşuyordu. 1883’ten 1923’e kadar geçen elli yıllık süre içinde "mesleksel plastik sanatlar eğitimi" alanında önemli bir birikim oluşmuştu. Ayrıca, 1914’te açılan İnas (Kız) Sanayi-i Nefise Mektebi de bu birikime anlamlı bir katkı sağlamıştır.”³⁴

1911 yılında İstanbul Belediyesi’ne bağlı olarak açılan “Darülbedayi-i Osmani”, müzik ve tiyatro eğitimi veren bir konservatuar olarak açılıp, 1916 da müzik bölümü kapatılmış, 1923 yılına kadar da mesleki tiyatro eğitimi vererek Cumhuriyet Türkiye’sine önemli bir birikimle katılmıştır. 1917’de Maarif Nezareti’ne bağlı olarak İstanbul’da kurulan ve 1921 de kapanan Darülelhan, Osmanlı’da halka açık ilk müzik okulu olmuştur.

Sonuç olarak Uçan’ın “Hazırlık Dönemi” olarak nitelendirdiği 1826-1920 yılları arasındaki “Batılılaşma”, “Yenilenme” veya “Modernleşme” diye adlandırılan bu dönemde yapılan çeşitli reformlar ile Cumhuriyet Türkiye’sinde daha sonra gerçekleştirilecek *Türk Müzik İnkılâbı*’na sağlanan katkılar ve birikimler, aktarmaya çalıştığım bu sunumda görülmektedir. Osmanlı’nın bu son döneminde, dünyaya karşı çağın gerisinde kalmamak adına, reformları ile verdiği kültürel savaşın, Cumhuriyet döneminde yapılan devrim niteliğindeki hamlelerle kalıcı ve anlamlı bir kimliğe büründüğü unutulmamalıdır. Günümüzde, eğitimi, eğitimcileri ve sanatçıları ile Türk müzik kurumlarının her yönü ile çağdaş bir çizgide ilerlediği ve Türk müzik kültürünün zenginlikleri ile yaşatılacağı konusunda da, hiçbir şüphemiz olmamalıdır.

³² Ahmet Say, *age.*, s.510

³³ Ali Uçan, *age.*, s.,190

³⁴ Ali Uçan, *age.*, s.190

4. KAYNAKÇA

- AK, Ahmet Şahin, **Türk Musikisi Tarihi**, Akçağ Yayınları, Ankara 2009
- AKGÜNDÜZ, Ahmed ve ÖZTÜRK, Said, **Bilinmeyen Osmanlı**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1999
- ALDERSON, Anthony Dolphin, **Bütün Yönleri İle Osmanlı Hanedanı**, Kaya Matbaacılık, İstanbul 1999
- ARMAĞAN, Mustafa, **Abdulhamid'in Kurtlarla Dansı**, Ufuk Kitapları, İstanbul 2006
- BUDAK, Ogün Atilla, **Türk Müziğinin Kökeni-Gelişimi**, Phoenix Yayınevi, Ankara 2006
- EGECİOĞLU, Ömer, **Sultan Victoria İçin Türk Valsi**, NTV Tarih Dergisi, Doğuş Dergi Grubu, Sayı:23, Sf: 62-64, İstanbul 2010
- GEDİKLİ, Necati, **Bilimselliğin Merceğinde Geleneksel Müziklerimiz ve Sorunları**, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1999
- GÜL, Gülnihal ve BOZKAYA, İsmail, **Osman Zeki Üngör 'ün 'Çocuklara Teganni Dersleri' Üzerine Bir Çalışma**, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 23-Sayı:1,Bursa 2010
- GÜNAY, Edip, **Müzik Sosyolojisi**, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2006
- KAYA, Emin Erdem, **Cumhuriyet Sonrası Müzik Politikamız ve Batıya Yönelim**, Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, Sayı 17, Diyarbakır 2011
- KAYA, Önder, **Mostar Dergisi, Mehter Müziği ve Avrupa'daki Tesirleri**, Sayı:73,İstanbul2011 <http://www.mostar.com.tr/Detay.aspx?YaziID=734&Sayi=35>, (E.T:05.02.2012)
- KOCATÜRK, Vasfi Mahir, **Osmanlı Padişahları**, Buluş Yayınevi, Ankara 1962
- KOÇU, Reşat Ekrem, **Osmanlı Padişahları**, Nebioğlu Yayınevi, İstanbul 1981
- ÖZBEK, Meral, **Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski**, İletişim Yayınları, İstanbul 1994
- ÖZTÜRK, Okan Murat, **Osmanlı Musikisinde Modernleşme ve Başkalaşım-'Westernize Edilmiş Bir Musiki Geleneğinin Dünü ve Bugünü**, Uluslar Arası Osmanlı Dönemi Türk Musikisi Sempozyumu Bildirisi, Bursa 2006
- SAĞLAM, Atilla, **Türk Musiki/Müzik Devrimi**, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa 2009
- SAY, Ahmet, **Müzik Tarihi**, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara 2000
- UÇAN, Ali, **İnsan ve Müzik, İnsan ve Sanat Eğitimi**, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara 1996
- UÇAN, Ali, **Geçmişten Günümüze Günümüzden Geleceğe Türk Müzik Kültürü**, Müzik Ansiklopedisi, Ankara 2000
- YAVAŞÇA, Alaeddin, **Osmanlı ve Musiki**, 1. Uluslararası Tarihte Anadolu Müziği ve Çalgıları Sempozyumu, s. 146-166, Ankara 2004.